

Maria Pawłowiczowa

Dzieła Józefa Ignacego Kraszewskiego w bibliotekach
szkolnych Śląska Cieszyńskiego /do roku 1920/

/Zakończenie/

Szkoły Śląska Cieszyńskiego przed I wojną światową pełniły funkcje germanizacyjne. Młodzież polska uczęszczająca do tych szkół skupiała się w tajnych związkach, mających na celu rozbudzenie uczuć narodowych. Profesorowie przeważnie o nich nie wiedzieli. Tylko nieliczni z nich, sprzyjający sprawie polskiej, byli dopuszczeni do tajemnicy.

Również wśród niektórych nauczycieli powstały dążenia do zapoznania dzieci i młodzieży z polską kulturą, literaturą, a nawet w oględnej formie z historią narodu, za którego część się uważali. Dążenia te realizowali bardziej uświadomieni nauczyciele poprzez zakładanie bibliotek szkolnych oraz odpowiedni dobór polskich książek i czasopism. W myśl tych założeń swobodniej mogli postępować nauczyciele szkół niższych, w szkołach średnich bowiem wszechwładnie panowała niemczyzna, a polska książka, jeżeli się tu znajdowała, należała raczej do wyjątków.

Dopiero Gimnazjum Polskie, założone w roku 1895 w Cieszynie, a w latach następnych inne jeszcze polskie zakłady nauczania dawały możliwość nieskrępowanego oddziaływania na swych uczniów za pośrednictwem prasy i książki. Szło to w parze z rozwojem uprawnień politycznych ludności polskiej na Śląsku pod władzą Austrii.

Najstarszą średnią szkołą cieszyńską było Gimnazjum Katolickie, założone przez Jezuitów w roku 1674, a następnie Gimnazjum Ewangelickie powstałe w roku 1711. Oba zakłady zostały po-

łączone i upaństwowione w 1872 roku, a równocześnie zaostrożono w nich reżim germanizacyjny. Złączono także biblioteki obu szkół, a polskie książki, które w nich się znajdowały, utonęły w powodzi niemieckich. O istnieniu tych polskich książek pisał Kraszewski w roku 1862 w redagowanej przez siebie w Warszawie "Gazecie Polskiej". Informatorem był zapewne Józef Chociszewski przebywający czasowo w Cieszynie. Kraszewski odnotował więc, że Gimnazjum Katolickie posiadało księgozbiór zgromadzony dzięki staraniom nauczyciela, ks. Eugeniusza Janoty, "dbającego o sprawę narodową"¹. Gimnazjum Ewangelickie zaś zawdzięczało kilkaset tomów polskich dzieł lwowskiemu księgarzowi. Pisał również Kraszewski, że uczniowie mogą korzystać ze zbiorów Szersznika i Czytelni Ludowej.

Jak z powyższej notatki wynika, pisarz otaczał swą troską nawet najmniejsze poczynania narodowe na Śląsku Cieszyńskim oraz informował o nich społeczeństwo polskie. Nie zachowały się jednak spisy obu tych bibliotek i nie wiadomo, czy znajdowały się w nich książki pióra Kraszewskiego.

Pisarz wyraził się ponadto bardzo pochlebnie o Ewangelickiej Szkole Ludowej w Cieszynie, której kierownikiem był nauczyciel - Jan Śliwka. Miał on wielkie zasługi dla języka polskiego na Śląsku jako autor podręczników i uczestnik deputacji w sprawie równouprawnienia językowego. W szkole założył polską biblioteczkę, w której zgromadził kilkaset książek. Kraszewski uznał tę szkołę za najlepszą w regionie pod względem narodowym.

W archiwum zboru cieszyńskiego znaleziono spis książek biblioteki Ewangelickiej Szkoły Głównej, prowadzonej przez Śliwkę. W roku 1874 znajdowało się w niej 579 tytułów, a w tym 64 % polskich dzieł. Śliwka gromadził przede wszystkim prace pedagogiczne, podręczniki oraz literaturę dla dzieci. W biblio-

tece mało było utworów literackich, bo zaledwie prace Reja, Kochanowskiego, Krasickiego i Anczyca. Zadziwia brak dzieł Mickiewicza czy Słowackiego. Były w niej tylko dwie publikacje Kraszewskiego: "O pracy" oraz "Świat i ziemia", wydane w Warszawie w roku 1862 jako pierwsze tomiki Biblioteki Ludowej. Fragmenty tych prac włączył Sliwka do swej czytanki przeznaczonej dla młodzieży klas wyższych szkoły ludowej², uznając je widocznie za odpowiednie dla śląskiego czytelnika. Utwory sławnego pisarza spełniały tym samym podwójną rolę, były czytane i powielane, a przedruk zwiększał zasięg ich recepcji.

Ze zrozumiałych względów w polskie książki najbardziej zaobszerna była biblioteka Gimnazjum Polskiego w Cieszynie, założonego przez "Macierz Polską". Książki i katalogi zbioru zaginęły, lecz jego zawartość można częściowo odtworzyć na podstawie rocznych sprawozdań z działalności gimnazjum. Początkowo podawały one tylko ogólne informacje o stanie biblioteki w dwu działach na każdy rok. Od roku 1903 zamieszczano w nich tytuły nowych nabytków oraz nazwiska ofiarodawców. Wiemy, że książki Kraszewskiego kupowano, lub otrzymywano w darze, uzyskując nieraz rzadkie tytuły, nie wymieniane w ocalałych dokumentacjach innych badanych bibliotek³. Kwalifikowano je przeważnie do zbioru przeznaczonego dla młodzieży. Tak np. trafiła do niego powieść "Krzyżacy" nabyta w roku 1905/6. W chwili zakupu książki treść jej była wielce aktualna, ponieważ powszechnie przyjęły się obchody grunwaldzkie, jako znak protestu przeciwko wypadkom, które miały miejsce we Wrześni oraz przeciw antypolskim mowom Bismarcka, wygłoszonym w Malborku. Powieść ta, jak wynika z badań, znajdowała się tylko w zbiorach tajnej organizacji młodzieżowej "Jedność".

W roku 1909 "Macierz Szkolna" otworzyła Polskie Gimnazjum w Orłowej⁴, przekazując mu już z końcem roku 1908 /3 XII/ dar rodziny Kraszewskiego w postaci jego prywatnej biblioteki. Wypełniono przez to wolę pisarza, aby po jego śmierci umieścić zbiory w jednym z miast zaboru austriackiego. Składało się na nie około 11 000 książek, wśród nich liczne białe kruki. Woluminy zaopatrzone były w notatki i podkreślenia autora "Starej baśni" oraz w dedykacje najznakomitszych ludzi XIX wieku. Stanowiły one jego warsztat pracy w ciągu wielu lat życia, a teraz miały służyć jako biblioteka nauczycielska na kresach, w samym centrum walk narodowościowych. W dzielnicy, gdzie toczył się zacięty bój o polskość, była ona niezwykle wartościową "skarbnicą" polskiej literatury, zaopatrzoną zwłaszcza w prace samego Kraszewskiego⁵.

Wedle ustnej relacji osób związanych z Gimnazjum orłowskim, głównie profesora Romana Pollaka⁶, który pełnił pieczę nad księgozbiorem, dzieła te, po sprowadzeniu ich w ogromnych skrzyniach z Krakowa, zostały przez niego rozpakowane i ustawione na półkach. Katalogowanie przerwała wojna. Profesor Pollak został powołany do wojska. Zbiory, choć nie całkowicie uporządkowane, udostępniano gronu nauczycielskiemu. Pełniły więc swoją funkcję w Orłowej aż do chwili podziału Śląska Cieszyńskiego. Po ustaleniu granic państwa polskiego, w roku 1924 biblioteka Kraszewskiego została rewindykowana i złożona w Cieszynie. Tu książki te, mimo licznych apelów, nie mogły znaleźć drogi do czytelnika⁷.

W okresie II wojny światowej księgozbiór Kraszewskiego został przez Niemców złożony w kościele św. Krzyża, gdzie oczekiwał na przemian. Wiele dzieł uległo wówczas zniszczeniu, dziś biblioteka zawiera około 8 000 tomów. Stanowi ona zabytek, który jest źródłem wiadomości do badań nad twórczością i warsztatem pracy

Kraszewskiego, a znajduje się w nim również bogaty zestaw kraszewscianów. Katalog Pawlika z roku 1888 grupuje w osobnym dziale 298 pozycji dzieł Kraszewskiego i o Kraszewskim⁸. Zbiór ten obejmuje utwory spotykane w bibliotekach cieszyńskiego kraju, jak też dzieła rzadkie, wśród których wiele było tłumaczeń na języki obce⁹. Dają one wyobrażenie o popularności autora "Starej baśni" poza krajem.

W innych działach katalog wymienia prace różnych autorów zaopatrzone we wstępy Kraszewskiego oraz wydane przez niego lub wykonane w jego drezdeńskiej drukarni. Tak więc czytelnik, który poświęcił zbiorowi uwagę, mógł się wszechstronnie zapoznać z twórczością pisarza, z przykładami jego dzieł, pracami edytorskimi oraz typograficznymi.

Polskie biblioteki istniały również przy innych szkołach prowadzonych przez "Macierz Szkolną", mianowicie w dwuklasowej Szkole Handlowej w Cieszynie oraz w Seminarium Nauczycielskim "na Bobrku". Biblioteka dla uczniów w pierwszej ze szkół liczyła wedle sprawozdania z 1919 roku 85 dzieł w 111 tomach, z czego 7 tytułów przypadało na prace Kraszewskiego¹⁰. Ich zestaw świadczyć może o tym, że książki pisarza traktowano jako podręczniki historii ojczystej, której w cieszyńskich szkołach do tej pory nie wolno było nauczać. O tytułach książek w bibliotece Seminarium Nauczycielskiego brak jest przekazów, a wojny zatępiły ślady księgozbioru¹¹.

Rozpatrzone wyżej biblioteki miały skromny zasięg oddziaływania. Książki docierały tylko do grona nauczycielskiego i uczniów. Daleko szersze koło czytelników zyskały sobie biblioteki szkół wiejskich - czytała tu młodzież i dorośli mieszkańcy wsi. Placówki tego rodzaju powstawały zazwyczaj z inicjatywy nauczy-

cieli, władze gminne pomagały im materialnie, a książki ofiarowało społeczeństwo lub polskie instytucje oświatowe, głównie "Macierz Szkolna". Pewną ich liczbę zakupywali sami nauczyciele zamieszkujący w zapadłych wioskach beskidzkich, a tytuły, po które sięgali, wskazują na wysokie narodowe ich uświadomienie.

Wieś Śląska Cieszyńskiego była prawie w całości polska, a zbiory bibliotek szkół wiejskich obejmowały duży odsetek książek polskich. Dysponowały one również książkami niemieckimi, co było zrozumiałe ze względu na wymagania władz szkolnych.

Do najstarszych znanych należy biblioteka przy ewangelickiej szkole w Wiśle, powstała w roku 1859. Założył ją Jan Śniegoń - nauczyciel, który oprócz książek zbierał różnego rodzaju eksponaty dla szkolnego muzeum. Do dnia dzisiejszego zachował się katalog i ocalało także kilka książek z własnościowymi podpisami Śniegonia. Katalog poprzedzony jest wstępem, w którym nauczyciel określił cel swego przedsięwzięcia i ukazał zarazem intencje innych założycieli placówek tego rodzaju. Księgozbiór "miał służyć nauczycielowi, uczniom i członkom gminy do pouczania i zabawy, aby przez to coś dopomóc do oświecenia rozumu, do posilenia woli, do uszlachecenia umysłu"¹³.

Książki stanowiły zbiór przypadkowy o treści religijnej, gospodarczej i pedagogicznej. Znajdowały się w nim także podręczniki i rozmaite ustawy, przy stosunkowo niewielkiej liczbie utworów literackich. Biblioteka Wiślańska powstała i egzystowała przede wszystkim¹⁴ dzięki inicjatywie społecznej. Władze szkolne popierały ją tylko w małym stopniu, niemniej wizytowały ją one oraz wydawały dyspozycje odnoszące się do księgozbioru¹⁵.

Nie wiadomo z czyjej inicjatywy Śniegoń już w roku 1871 sporządził osobny, do dziś istniejący katalog polskich książek¹⁶.

Biblioteka liczyła wtedy 1 258 tytułów, w tym 424 polskie. Wedle zapewnień założyciela "Biblioteka polska w Wiśle [..] otwarta była dla użytku każdego"¹⁷. Polską powieść reprezentowały w niej prace Czajkowskiego, Grabowskiego i Grozy, a przede wszystkim Kraszewskiego. Z ośmiu tytułów jego utworów, znajdujących się w Wiśle jeszcze przed rokiem 1871, trzy pochodziły z darów Stalmacha i Buja, a cztery zaś nabył sam Śniegoń, a jak podał we wstępie do katalogu ogólnego, pieniądze na zakup książek ciułał z drobnych składek uczniowskich już od roku 1855. Biblioteka miała poza tym szereg czasopism polskich, w których również znajdowały się utwory Kraszewskiego. Pisma te Śniegoń prenumerował lub nadsyłał je w darze¹⁸.

Z takich samych pobudek i w podobnych okolicznościach jak Wiślańska zawiązały się następnie szkolne biblioteki w licznych wsiach i miasteczkach Śląska Cieszyńskiego. Stalmach informował o nich w "Gwiazdce"¹⁹ i podkreślał zasługi założycieli, apelował do społeczeństwa całej Polski o ofiarność na ich cele, utrzymując, że w odrodzeniu narodowym odegrają one doniosłą rolę. Książki bibliotek szkolnych a zarazem wiejskich²⁰ stanęły więc do walki "na kresach zagrożonych niemczyzną i czeszczyzną".

Czytano je indywidualnie i zbiorowo - zachowały się np. przekazy o wspólnym czytaniu dzieł polskich na chórze kościoła w Ustroniu i Datyniach. Może i Kraszewski dostąpił takiej nobilitacji? Nie ocalały, niestety, katalogi, sądzić jednak należy, że podobnie jak w Wiśle, jego utwory znajdowały się i w innych miejscowościach. Ich biblioteki zasilali przecież ci sami ofiarodawcy: niezawodni księgarze rodem ze Śląska pracujący w Galicji, nauczyciele, duchowni ewangeliccy i katoliccy; za pieniądze składkowe książki nabywały także gminy. Datki na ich zakup zbierano na zabawach ludowych i wiecach. Po założeniu "Macierzy Szkolnej" współ-

pracującej z "Towarzystwem Szkoły Ludowej" w każdej niemal szkole powstała biblioteka, zasilana systematycznie w książki polskie przez obie te instytucje, a stan taki utrzymywał się do I wojny światowej.

Wiejskie księgozbiory miały na celu dostarczenie śląskiemu czytelnikowi dzieł, często o charakterze narodowym, pisanych poprawną polszczyzną, młodzieży szkolnej odpowiednich lektur, a starszej - umożliwienie doksztalcania się. Z zestawu tytułów Biblioteki Wileńskiej oraz innych opisywanych księgozbiorów wynika, że gromadzone książki, napływające z różnych stron Polski, przekazywano z myślą i zamiarem, aby każdy księgozbiór mógł w przekroju ukazać cały dorobek polskiej literatury. Biblioteki zawierały dzieła pisarzy każdej epoki literackiej, przy czym reprezentowani w niej byli, choć nie zawsze przez najwybitniejsze prace, czołowi twórcy wszystkich okresów piśmiennictwa. Nasuwa się spostrzeżenie, że na tej odizolowanej przez wieki ziemi, wiedzę o polskiej kulturze budowano systematycznie i mieszkańcom jej starano się pomóc przy nadrabianiu zaległości w edukacji narodowej. Gdy w zestawie książek zabrakło jakiegoś tytułu czy nazwiska, działacze miejscowi samodzielnie wypełniali luki przez indywidualne zakupy. Dzieła Kraszewskiego traktowano przy tym jako ważne ogniwo polskiej kultury literackiej. Z tej też przyczyny w każdej bibliotece znajdowało się chociażby kilka egzemplarzy prac autora "Starej baśni", a pochodziły one z darów lub kupowano je za uciulane grosze.

Biblioteki wiejskie gromadziły również książki zawierające minimum wiedzy o historii i geografii polskiej, w zakresie dopuszczonym przez reżim. O tym, że była to akcja przemyślana, świadczą notatki na temat wiejskich bibliotek na Śląsku Cieszyńskim, zamieszczone przez Kraszewskiego w "Gazecie Polskiej" i w "Tygodniu".

Informował on czytelników warszawskich o tym, że "P. Śniegoń, nauczyciel ewangelickiej szkoły ludowej w Wiśle założył bibliotekę, a zebrał już przeszło 100 dzieł ojczystych. Jest on również założycielem małego muzeum, gdzie gromadzi osobliwości z terenu cieszyńskiego"²¹. Wspominał także o podobnej bibliotece założonej przez nauczyciela dla potrzeb ludu w Cierlicku²².

W pismach swoich Kraszewski podkreślał często rolę nauczycieli ludowych w krzewieniu oświaty i budzeniu świadomości narodowej pisząc o tym w bardzo osobistym tonie, np.: "Nic bardziej nie raduję, jak wytrwałe, pełne poświęcenia krzątanie się około oświaty swych współbraci [...] Dziś szkółki śląskie biorą na siebie ciężki obowiązek krzewienia oświaty"²³.

Wysoko oceniał pracę nauczycieli poza szkołą i ich oddziaływanie na ludność całej wsi. Opisywał, jak w drodze różnych inicjatyw zdobywają oni środki na potrzeby bibliotek. Relacjonował przebieg zabaw narodowych w Sibicy, Ropicy i Gnojniku, które służyły ożywieniu polskości a zarazem zdobywaniu pieniędzy na zakup książek dla szkolnych bibliotek. W Gnojniku "gospodarze gmin okolicznych zabawiwszy się ochoczo teatrem, śpiewkami, złożyli [...] 15 złr [...] Sala zdobiona była napisami: Kto czyta, ten żyje.- Postęp i oświata z szczęściem ludy brata"²⁴.

Bujny rozwój wiejskich bibliotek szkolnych i ich narodowy charakter stał się pod koniec XIX wieku przedmiotem "troski" władz szkolnych i samych nauczycieli o antypolskiej orientacji politycznej. Wysoka C.K. Rada Szkolna Krajowa poleciła grupie nauczycieli, najbardziej lojalnych w stosunku do monarchii Habsburgów, ułożenie spisu książek poleconych i zakazanych w bibliotekach szkolnych. Spis ów²⁵ został wydany w Cieszynie w 1899 roku przez Jana Sliwkę /juniora/ z Górnego Żukowa, syna wielkiego działacza naro-

dowego, współpracującego niegdyś ze Stalmachem i ks. Otto w dziele rozbudzenia uczuć narodowych. Spis ten razi wprost lojalizmem w stosunku do władz austriackich, a nawet nosi cechy trójlojalizmu. Znamienny jest i tym, że daje stosunkowo pełny przegląd wydawnictw polskich, dochodzących na przełomie XIX i XX wieku do cieszyńskiego czytelnika. Ciekawe są argumenty, dla jakich jego autor niektóre dzieła zalecał, a inne znów traktował jako szkodliwe dla ludu - odnosi się to również do uwag Sliwki o pracach J.I. Kraszewskiego.

Wśród łatwych książek przeznaczonych dla młodzieży aprobatę Sliwki uzyskały prace wybitnych pisarzy: "Bajki" Krasickiego, "Powrót taty" Mickiewicza, książki dla młodzieży Anczyca i Bełzy, Tańskiej-Hoffmanowej, Jachowicza, a także "O pracy" Kraszewskiego²⁶.

Autor omawia następnie książki dla dorosłych, ponieważ "biblioteki dla młodzieży często na biblioteki dla ludu rozszerzają się"²⁷. Znalazła tu odbicie wspomniana już tendencja dostarczania czytelnikowi możliwie szerokiego wachlarza dzieł autorów wielu epok literackich. Utwory pisarzy staropolskich miały zająć miejsce na półkach wiejskich bibliotek szkolnych obok prac pisarzy współczesnych, wśród nich w wielkim wyborze dzieła Kraszewskiego.

Powieść reprezentowały: "Trylogia" Sienkiewicza, przerobiona przez Janinę Siedlaczkową, wydana w Złoczowie, "Asan" T.T. Jeża i 13 utworów Kraszewskiego /w tym dwa opublikowane pod pseudonimem B. Bolesławity/, przeróbka powieści "Lubonie" oraz dwie prace o autorze "Starej baśni", z których jedną wydano w Cieszynie²⁸.

Osobny dział stanowią książki zakazane z odpowiednią motywacją ich odrzucenia. Na liście tej znalazły się także cztery prace Kraszewskiego: "Dzieci Starego Miasta" oraz "My i oni" opublikowane pod pseudonimem Bolesławity, ponieważ "ubliżają wyznaniom" i treść ich osnuta jest na tle powstania styczniowego. Poza tym

"Powrót do gniazda" - ze względu na "zaczepki religijne i narodowościowe" oraz "Świat i ziemia" za "nagabywania narodowościowe". Śliwka junior okazał się niezwykle surowym sędzią, odrzucił bowiem tę ostatnią pozycję, mimo że jego ojciec włączył w roku 1872 jej fragmenty do wydanej przez siebie w Cieszynie czytanki dla śląskiej młodzieży²⁹.

Biorąc pod uwagę wszystkie zarzuty stawiane pisarzom różnej rangi oraz wielorakie kryteria oceny ich prac, zastosowane przez Wysoką C.K. Radę Szkolną Krajową, za dowód niezwyklego uznania można przyjąć³⁰, że aż 13 powieści współczesnych Kraszewskiego oraz dwie prace, omawiające jego życie i zasługi, zaaprobowano do szkolnych bibliotek wiejskich Śląska Cieszyńskiego.

Z drugiej zaś strony trudno się dziwić, że "Spis" Śliwki nie zalecał do tychże bibliotek książek historycznych Kraszewskiego ani tych, które wchodziły w skład cyklu "Dzieje Polski" o charakterze wyraźnie antygermańskim i które demaskują niemieckie knowania kierowane w ciągu wieków przeciwko Polsce, ani też książek spoza cyklu mówiących o bojach z Krzyżakami, triumfie Sobieskiego czy dziejach powstań 1831 i 1863 roku oraz martyrologii narodu w owym okresie³¹.

O przytoczonych wyżej zastrzeżeniach czynników rządowych donosił Kraszewskiemu Jerzy Kotula, księgarz cieszyński, już w roku 1879, czyli 16 lat przed wydaniem "Spisu" Jana Śliwki: "Biblioteki szkolne na Śląsku bardzo ważną w wychowaniu odgrywają rolę, bo nie tylko dzieci, ale i dorośli z nich korzystają, dobry więc wybór książek więcej skutkować może, niż sama nauka szkolna. Zakazane są książki traktujące o historii polskiej; szczęściem, że pan inspektor literatury polskiej woale

nie zna, przeto niejedna « Historia polska » pod niewinnym tytułem przez cenzurę pana inspektora przejdzie, ale za to wszystkie książki z wyrazem na tytule « polski », « polska » albo « polskie » w wysokim stopniu są podejrzane i zwykle też, jeżeli napotka taką książkę, przypomina pan inspektor nauczycielowi ustęp ustawy albo kurendy, który wzbrania przyjęcia do bibliotek szkolnych książki wywołujące publiczne zgorszenie / « Öffentliches Aergerniss » / i że nauczyciel za wszystkie przestępstwa tego paragrafu odpowiadać musi. Przed rokiem zabrał z kilku Bibliotek Siemieńskiego « Wieczory pod lipą », bo dowiedział się, że to książka podejrzanej treści. Obecnie do bibliotek szkolnych na żądanie pana inspektora zakupują się także książki niemieckie, których niestety nikt nie czyta³².

O charakterze zastrzeżeń stawianych książkom, a wyrażonych w "Spisie" Śliwki, zdecydowały zarządzenia władz szkolnych oraz progermańskie tendencje, szerzące się wśród nauczycieli Ks. Cieszyńskiego pod koniec XIX wieku. Znalazły też odbicie wzmocnienie się patriotyzmu austriackiego, trójjęzyczność oraz idee ślązakowskie, jak również propagowane przez "Nowy Czas" i partię Haasego ograniczenie polskości do języka i obyczaju.

Grupa narodowo myślących i czujących nauczycieli pod kierunkiem Jerzego Kubisza założyła w 1889 roku w Ustroniu "Kółko Pedagogiczne", przeobrażone następnie w "Polskie Towarzystwo Pedagogiczne", które usiłowało przeciwstawić się powyższemu dążeniu³³. Artykuły zamieszczane w "Miesięczniku Pedagogicznym", wydawanym od 1892 roku, miały na celu podniesienie poziomu wiedzy nauczycieli śląskich oraz nadanie odpowiedniej rangi nauce literatury polskiej w szkołach Ks. Cieszyńskiego. Dla uzyskania podstaw, koniecznych do doksztalcenia się, zorganizowano "Ruch"

me Biblioteki dla Nauczycieli Członków Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Księstwie Cieszyńskim". "Krakowskie Towarzystwo Oświaty" dostarczyło w tym celu 300 tomów książek, które w ciągu pięciu lat /od 1903 do 1907 roku/ krążyły wśród nauczycieli zgrupowanych w pięciu sekcjach: Cieszyńskiej, Jabłonkowskiej, Ustrońskiej, Dziedzickiej i Frysztackiej³⁴.

W odróżnieniu od poprzednio analizowanych księgozbiorów ten, oprócz dzieł pedagogicznych i historycznych, zawierał utwory literackie wyłącznie pisarzy romantycznych, pozytywistycznych, a nawet Młodej Polski³⁵. Skończyło się już forsowne odrabianie wiekowych zaległości, a nauczyciel wiejski Ks. Cieszyńskiego włączony został w nurt bieżącego życia kulturalnego narodu. Niepoślednie miejsce w tym procesie przypadło także Kraszewskiemu, którego 14 powieści, a więc procentowo najwięcej prac jednego autora, znajdowało się w tym zestawie³⁶.

Księgozbiór "Ruchomej Biblioteki dla Nauczycieli" miał szeroki zasięg oddziaływania, ponieważ w katalogu zastrzeżono, że korzystać może z niego każdy, kto ofiaruje coś na cele "Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego".

Zakończenie całości³⁷.

Wmawiano Ślązakom przez wieki, że literatura polska nie istnieje. Dzieła literackie, sprowadzane w II połowie XIX wieku na Śląsk w coraz większej ilości, obalały te oszczerstwa i stanowiły niezbitą argument przeczący zarzutom, budziły uczucia narodowe. Uczyły poza tym poprawnej polszczyzny literackiej członków gwarowego środowiska, których mowę kazili w dodatku naleciałości czeskie i niemieckie. Przekonywały bałamuconą ludność ślą-

ską, że mówi językiem polskim, burzyły mit o "wasserpolakach". Tak więc polskie książki przyczyniły się nie tylko do podnoszenia kultury i zaspokajania potrzeb uczuciowych czytelników, lecz także stanowiły dla działaczy narodowych Śląska Cieszyńskiego argument w walce politycznej.

W początkowym okresie ruchu narodowego popularyzacja polskiej książki i czytelnictwa napotykała na różne trudności, z nieznaną łacińskiego alfabetu na czele, w powszechnym bowiem użyciu była szwabacha. Drugą z przeszkód stanowiła niechęć tak katolickiej, jak i ewangelickiej ludności Śląska Cieszyńskiego do czytania książek o świeckich treściach — dominowała tu do tej pory książka religijna i szkolna.

Wkrótce jednak nastąpiła zmiana i sięgnięto po inną książkę, a także dzieła Kraszewskiego. Utwory autora "Starej baśni" należały do pierwszych lektur śląskiego czytelnika, znajdował je w licznych bibliotekach regionu, uczył się na nich poprawnie czytać i myśleć po polsku.

Kraszewski był najpłodniejszym z polskich pisarzy — tworzył po kilkanaście tomów rocznie — zapełniając półki bibliotek wartościowymi książkami. W rozbiorowej Polsce jego dzieła współzawodniczyły z modną przekładową literaturą francuską, na Śląsku Cieszyńskim zaś wypierały twórczość niemiecką i czeską.

Pierwsze utwory Kraszewskiego dotarły do tej dzielnicy za pośrednictwem czasopism poznańskich, które wcześniej zaczęły je zamieszczać. Również wczesna popularność pisarza w Krakowie i Lwowie umożliwiała ich przesyłkę do związków młodzieżowych regionu, złączonego z Galicją licznymi więzami jeszcze przed Wiosną Ludów. Do rychłej recepcji przyczyniła się poczytność jego prac w Czechach, gdzie już od 1838 roku datowała się znajomość

utworów pisarza. Wzajemność słowiańska - wspólne Kraszewskiemu i cieszyńskim działaczom poglądy na ten temat, a także problematyka utworów związana z życiem warstw niższych - ludu i mieszczaństwa - torowały jego dziełom drogę na Śląsk. Dzieła te znalazły się w bibliotekach prywatnych, księgozbiorach towarzystw i związków oświatowych, w "Czytelniach Ludowych" w Cieszynie, Skoczowie, Żabrzegu, Gruszowie i innych miejscowościach. Były w katolickich i ewangelickich bibliotekach, w księgozbiorach tajnych organizacji młodzieżowych regionu, a także w skupiskach młodzieży cieszyńskiej studiującej na obczyźnie, np. w Bibliotece Teologów w Ołomuńcu i Widnawie czy stowarzyszenia "Ognisko" we Wiedniu. Stwierdzono ich obecność w bibliotekach wiejskich szkół ludowych i w księgozbiorach polskich gimnazjów, a wreszcie w ruchomych bibliotekach "Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego".

Książki pochodziły z zakupu i darów, a listę ofiarodawców - mówiąc z nieznaczną dozą nieściskości - otwiera Kraszewski dziełami przesłanymi nowopowstałej "Czytelni Ludowej" w Cieszynie i zamyka całym swym księgozbiorem przekazanym przez spadkobierców Polskiego Gimnazjum "Macierzy Szkolnej" w Orłowej.

Zadziwiająca ilość prac tworzonych i publikowanych przez Kraszewskiego sprawiła, że jego utwory były w bibliotekach regionu najliczniej reprezentowane i że one właśnie najbardziej rzucają się w oczy w trakcie badań zestawu tytułów w księgozbiorach czy też zachowanych katalogach. Wszelkie porównania z innymi polskimi twórcami, z Mickiewiczem, Słowackim, Sienkiewiczem przemawiały zdecydowanie na korzyść autora "Starej baśni".

Szkolne programy nauczania oraz ograniczenia w doborze podręczników, wprowadzone przez niemieckie władze, nie pozwalały uczniom na pełne rozpoznanie prac i zasług pisarza. Doty-

czy to szczególnie jego twórczości historycznej - szereg licznych utworów Kraszewskiego wraz z uzasadnieniem znajdował się na indeksie Jana Śliwki, juniora.

Rola pisarza jako artysty, autora powieści historycznych oraz wzoru postawy ideowej mogła się zaznaczyć jedynie w polskich szkołach prowadzonych przez "Macierz". I rzeczywiście, z zachowanych tytułów referatów tudzież tematów zadań klasowych i maturalnych wynika niezbiecnie, że duży nacisk w klasach wyższych gimnazjum kładziony był właśnie na opracowanie całego zespołu zagadnień bezpośrednio lub pośrednio związanych z autorem "Starej baśni" i jego twórczością, przede wszystkim historyczną. Podobnie można powiedzieć o tematyce prac śląskiej młodzieży studiującej w Seminarium Duchownym w Ołomuńcu.

W procesie nauczania rozpatrywano wkład pisarza w kształtowanie się polskiej powieści, jego twórczość poetycką, ale jednocześnie ukazano go młodzieży śląskiej jako przykład Polaka i człowieka, a w jego życiu szukano wzorców moralnych.

Najintensywniej recepcja Kraszewskiego odbiła się w pracach tajnych organizacji, zawiązywanych przez młodzież szkolną: "Towarzystwa uczących się języka polskiego", "Wzajemności", "Jedności" w Cieszynie czy Bielsku. Dowodzą tego zachowane szczegółowe pamiętniki "Jedności" oraz przekazy o metodach pracy młodzieży zrzeszonej w zanikających - to na nowo powstających - organizacjach. Tytuły książek, streszczanych jako warunek wstąpienia do związku, tematy odczytów i referatów wygłaszanych na tajnych zebraniach przez ohłopców o charakterystycznych pseudonimach zaczerpniętych z dziejów Polski i dzieł polskich twórców - wykazują, że historyczne powieści autora "Starej baśni" były dla nich źródłem wiedzy o przeszłości rozdzielonego kraju. Kreśliły związki Śląs-

ka z Polską w owej przeszłości. Zastępowały, bądź uzupełniały, sprowadzane z innych dzielnic podręczniki - również zakazane przez władze - a i mało przystępne dla tej doksztalającej się młodzieży, wywodzącej się głównie ze wsi i stanowiącej zarazem pierwsze pokolenie polskiej inteligencji na Śląsku Cieszyńskim.

Powieści współczesne zaznajamiały z życiem kraju i jego problemami, nieraz zupełnie obcymi dla śląskiego czytelnika. Powieści ludowe tworzyły zaś wyobrażenia o życiu wsi w szlacheckiej Polsce. Dawały możliwość konfrontacji ze stosunkami panującymi w śląskiej społeczności wiejskiej. Prosty język powieści, łatwa w odbiorze sztuka dramatyczna Kraszewskiego, to cechy które niewątpliwie wzmogły popularność jego dzieł. Poezje, które także były przedmiotem nauki, działały na uczucia, zachwycaly pięknem. Najważniejszym jest fakt, że życie Kraszewskiego stanowiło przykład dla tego grona cieszyńskich filaretów, a jego maksymy stały się mottem pamiętnika i wskazówką postępowania na równi z hasłami "Ody do młodości".

Przez szeregi członków tajnych organizacji przewinęli się późniejsi sławni działacze ślascy, jak np. Hilary Filasiewicz, Jerzy Badura, Franciszek i Jan Michejdowie, Jan Bystron i wielu innych. Związki te wychowały wiele roczników młodzieży w duchu polskości i zgodnie z hasłem Kraszewskiego "prawdą i pracą". Tak więc troska o śląską szkołę, jaką przejawiał pisarz w ciągu całej swej działalności, zaowocowała intensywnie i wśród cieszyńskiej młodzieży, której zaborca przysionil spojrzenie na przeszłość i przyszłość kraju.

Książka Kraszewskiego zyskała popularność nie tylko wśród młodych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego. Czytelnikami dzieł pisarza stali się również chłopci, rzemieślnicy, drobni przed-

siębiorcy oraz nieliczna początkowo inteligencja pochodząca z ludu. Pisarz ukazywał im rzeczy zupełnie nowe, których nie znali na skutek wielowiekowego odłączenia od Polski.

Powieść Kraszewskiego dała podbudowę wykształcenia w duchu polskim, zaznajamiała śląskiego czytelnika z kulturą szlachecką i stworzyła odpowiedni klimat do recypowania utworów Sienkiewicza, które napłynęły na Śląsk przetartą drogą i łatwo podbiły serca i umysły jego mieszkańców.

W roku 1901 ukazało się w "Gwiazdce Cieszyńskiej", w związku z 14-tą rocznicą śmierci pisarza, wspomnienie o Kraszewskim, "który najgorliwiej pracował dla szerzenia oświaty w Polsce". Uczczono go wierszem profesora Gimnazjum Polskiego w Cieszynie, Piotra Paryłaka. Autor zwie Kraszewskiego "przejasną gwiazdą na niebiosach Polski", prorokiem, który pamiętał o ludzie:

Z tych milionów chciał obywateli
dać kiedyś Polsce, chciał, by zrozumieli
służbę dla kraju i prawa swobody,
by lud ten, krzepki na duchu i młody,
zasilił naród ożywczym żywiołem
i do wolności uczył się z nim społem³⁸.

Wspomnienie to zakończono uwagą, że w bibliotekach i czytelniach Księstwa Cieszyńskiego znajduje się bardzo wiele książek Kraszewskiego godnych czytania.

Szczegółowe badania, przeprowadzone przez autorkę rozprawy³⁹, potwierdzają ten fakt i ukazują różnorodne aspekty recepcji pisarza przez mieszkańców regionu, gdzie książka była chlebem codziennym. Biblioteki różnego rodzaju oddziaływały na szeroki krąg czytelników, a wielkie zamiłowanie do polskiej książki było jednym z fundamentalnych elementów trwania ludu cieszyńskiego.

go przy polskości. Wzbudziło ono opór przeciwko germanizacji i czechizacji, umożliwiło walkę o rozszerzenie praw narodowych, wpłynęło na wzrost kultury i oświaty, ułatwiło integrację Ziemi Cieszyńskiej z Macierzą. Walny udział miały w tym prace Kraszewskiego, które w wielkim wyborze funkcjonowały wśród mieszkańców regionu, niezależnie od ich orientacji politycznej.

Przypisy

- ¹ Ks. E. Janota kontaktował się z Kraszewskim, a w bibliotece pisarza znajdowała się jego praca pt.: Wiadomości historyczne i geograficzne o Żywiecczyźnie, wydana w Cieszynie w 1859 r. i opatrzona dedykacją autora. Oba spotkali się w r. 1866 w czasie pobytu Kraszewskiego w Zakopanem, o czym świadczy korespondencja pisarza z tego okresu.
- ² J. Śliwka: Książka do czytania dla wyższych klas szkół ludowych. Cieszyn 1870; J. Broda: Biblioteka Szkoły Ludowej w Cieszynie. W: "Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej". R.16:1971 druk 1972 s. 129-134.
- ³ Biblioteka owa zawdzięczała swoje istnienie darom społeczeństwa oraz organizacji i związków, a m.in. Akademii Umiejętności w Krakowie, Ossolineum, Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Już w rok po otwarciu Gimnazjum biblioteka posiadała 1 946 dzieł w 3 312 tomach, w dwu zasadniczych działach: dla nauczycieli i uczniów. W roku 1902 zbiory skatalogował i uporządkował Ernest Farnik. Liczyły wówczas ponad 7 000 t. Zapewne znajdowało się w nich wiele prac Kraszewskiego, nadesłanych przez ofiarodawców z kraju i zagranicy. Utwory autora "Starej baśni"

mogły też zawierać czasopisma prenumerowane przez gimnazjum polskie. Ze sprawozdań szkolnych wiemy, że należały do nich: "Biblioteka Warszawska", "Tygodnik Ilustrowany", "Biesiada Literacka", "Kraj", "Przegląd Tygodniowy", "Szkoła" i inne. O to, że z utworów Kraszewskiego korzystano w procesie nauczania, świadczą tematy zadań klasowych i maturalnych odnotowanych w sprawozdaniach.

⁴ Księga pamiątkowa Polskiego Gimnazjum w Orłowej. 1909-1934. s. 107; Józef Hajdukiewicz: Historia prywatnego polskiego gimnazjum realnego im. Juliusza Słowackiego w Orłowej w pierwszych ośmiu latach istnienia. Cieszyn 1918.

⁵ Franciszek Zahradnik: Józef Ignacy Kraszewski. "Kalendarz Beskidzki" 1963 druk 1962 s. 98-103; Edward Chwalewik: Zbiory polskie. Warszawa 1927; Michał Pawlik: Katalog księgozbioru, rękopisów, dyplomów, rycin, map, atlasów, fotografii [...] pozostałych po śp. Józefie Ignacym Kraszewskim, staraniem Franciszka Kraszewskiego uporządkował [...] Lwów 1888. Katalog obejmuje 14 462 pozycje. Nie ustalono dokładnie, ile ich dotarło do Orłowej. Charakterystyczny jest jednak fakt niedoceny daru przez społeczeństwo śląskie. Brak bowiem na ten temat wzmianek w ówczesnej prasie, nie ma ich także w sprawozdaniach z działalności gimnazjum orłowskiego. Jedynie w rozliczeniach kasowych Macierzy Szkolnej dla Ks. Cieszyńskiego figurują, poczynając od 1910 do 1928 roku, kwoty wydatkowane na utrzymanie księgozbioru.

⁶ Autorka artykułu przeprowadziła rozmowę na ten temat z Profesorem Romanem Pollakiem 3 II 1971 roku w Poznaniu. Rozmówca

z wielkim wzruszeniem wspominał chwile spędzone przy porządkowaniu księgozbioru, który należał niegdyś do sławnego pisarza.

7 Już w 1931 roku apelowano, aby opracować historię biblioteki Kraszewskiego i omówić bliżej jej inwentarz. Ludwik Brożek: Rec. II Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. "Za-ranie Śląskie" R.7:1931 z.2 s. 126-127; Wacław Olszewicz: Bi-blioteczne potrzeby Cieszyzna. Tamże s. 82; Franciszek Popiołek: Muzeum Miejskie, jego powstanie, rozwój i stan obecny. Tamże z.1 s. 78; Alodia Kawecka-Gryczowa: Wrażenia z bibliotek cie-szyńskich. Tamże R.12:1936 z.2 s.88. Obecnie księgozbiór Kra-szewskiego znajduje się w Oddziale Zabytkowym Biblioteki Ślą-skiej w Cieszynie.

8 M. Pawlik, Tamże s.1-13. Naukowcy niewiele interesują się sa-mą biblioteką Kraszewskiego, bardziej natomiast katalogiem Pawlika. Stanowi on kanon literatury przedmiotowej i jest czę-sto cytowany zwłaszcza wtedy, gdy idzie o ustalenie źródeł, z których pisarz korzystał w trakcie pracy nad swoimi dzieła-mi.

9 Spis kraszewscianów obejmuje 298 pozycji, w tym:

w języku polskim	- 232 tytuły
w języku niemieckim	- 22 tytuły
w języku czeskim	- 21 tytułów
w języku francuskim	- 10 tytułów.

Znajdują się tu również pojedyncze egzemplarze prac w języ-kach: angielskim, hiszpańskim, holenderskim, litewskim, rosyj-skim, szwedzkim oraz włoskim. Z biblioteką pisarza przybyły więc na Śląsk Cieszyński wszystkie wymienione już w poprzed-

nich wykazach prace Kraszewskiego a ponadto 13 tytułów, których nie odnotowała autorka w innych bibliotekach regionu i te tylko /ze względów technicznych/ do wykazu włącza.

- 10 I Sprawozdanie dyrekcji polskiej 2-klasowej Szkoły Handlowej "Macierzy Szkolnej" w Cieszynie za rok szkolny 1918/1919. Cieszyn 1919; Księga pamiątkowa wydana dla uczczenia 40-lecia Szkoły Handlowej w Cieszynie 1918-1958. Wyd.1. Cieszyn 1958.
- 11 Księga pamiątkowa wydana z okazji 50-lecia Męskiego Seminarium Nauczycielskiego i Liceum Pedagogicznego w Cieszynie. Cieszyn 1909; Pamiętnik jubileuszu Państwowego Liceum Pedagogicznego w Cieszynie. Cieszyn 1948 - nie zawierają danych na powyższy temat.
- 12 Tom oprawny jest w tekturę. Posiada wymiary 205 x 390 mm, 188 stronice są zapisane częściowo kaligraficznym pismem ręcznym. Jednakowy charakter pisma wskazuje, że wszystkie notatki są zrobione ręką samego Śniegonia. Katalog jest w posiadaniu Jana Brody. Część książek znajduje się w Bibliotece Zboru Cieszyńskiego.
- 13 Tamże s.3.
- 14 Ofiarodawcy rekrutowali się spośród bliskich szkole osób z okolicznych miejscowości: Bielsko, Cieszyn, Drogomyśl, Golezów, Końska, Miśrzowice, Skoczów, Ustroń i Wisła. Napłynęły też skromne dary z Warszawy i Przemyśla. Ofiarowano książki, eksponaty muzealne, drzewo na półki oraz robociznę, a wszystko to Śniegoń utrwalił w notatkach dołączonych do katalogu.
- 15 Np. w roku 1876 władze poleciły Śniegoniowi oddzielenie ksiąg

żek młodzieżowych od przeznaczonych dla dorosłych.

- ¹⁶ Jest to cienki zeszyt w miękkiej oprawie, w którym 24 stronice są zapisane kaligraficznym pismem Śniegonia. Na okładce napis: Biblioteka Wiślańska. Papier w zeszycie gładki, rubryki robione ręcznie tuszem. Na stronie 1 "Prośba", podpis i data: Wiśła 8 VI 1871. Śniegoń. Spis znajduje się obecnie w posiadaniu Jana Brody w Górkach Wielkich.
- ¹⁷ Katalog polski s. 1.
- ¹⁸ W bibliotece Śniegonia utwory Kraszewskiego znajdowały się m.in. w "Przyjacielu Ludu" z lat 1838-1843 oraz w "Kalendarzu Warszawskim" J. Unglera na rok 1863. Zachował się również katalog Szkoły Ewangelickiej w Ustroniu z roku 1885. Wyszczególnia on 100 książek, w tym 47 polskich z dwoma tytułami prac Kraszewskiego. Informację uzyskano od Jana Brody; patrz także J. Broda: O księgozbiorze Wiślańskim sprzed wieku. "Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej" R.15:1970 druk 1971 nr 1/4 s.130-133.
- ¹⁹ "Gwiazdka Cieszyńska" 1862 s. 48, 384, 412; 1863 s. 248; 1864 s.8, 72; 1865 s.64, 296, 304; 1868 s. 135-136, 334, 402, 230; 1875 s.132 itd; J. Galicz: Najstarsze czytelnie polskie. W: Z minionych lat - przyczynki do historii ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim. Cieszyn 1937 s.76.
- ²⁰ Oto kilka miejscowości i dat założenia w nich bibliotek wiejskich a zarazem szkolnych: Cierlicko, Grodziszczce, Ligotka Kameralna - 1861; Morawska Ostrawa, Datynie, Górna Sucha, Ustroń - 1862; Cisownica, Frysztat- 1863; Olbrachcice, Ropica- 1865; Drogomyśl, Oldrzychowice, Pogórze- 1868; Roszkowice- 1871;

Rzeka- 1872; Łyżbice, Poręba- 1875; Łazy- 1893.

21 "Gazeta Polska" 1862 nr 166 s.2.

22 Tamże nr 104 s.1.

23 Tamże nr 225 s.2.

24 "Tydzień Polityczny, Naukowy, Literacki i Artystyczny". Drezno 1870 nr 8 s.71.

25 J. Sliwka: Spis książek poleconych i zakazanych przez Wysoką C.K. Radę Szkolną Krajową. Cieszyn 1899. We wstępie do wydawnictwa Sliwka stwierdza, że dobre książki "człowieka do współczucia i miłości bliźniego, do miłości o j c z y z n y [Austria-podkr. M.P.], do religijności, pracowitości i nauki zachęcają, pewną radością serce napawają i poczucie piękna w niem budzą. Pod względem językowym prowadzą do przywłaszczenia sobie c z y s t e g o w y r a z u ' i p o z n a n i a l i t e r a t u r y n a r o d o w e j". Zaznaczony więc został tutaj charakterystyczny dla Śląska Cieszyńskiego problem. Podkreślenie, że ojczyzną jest Austria i ją należy kochać, językiem narodowym jest natomiast mowa polska, którą należy poznać, aby móc władać biegle ogólnopolskim językiem literackim. Środkiem do tego mają być utwory pisarzy polskich.

26 Tamże s.13.

27 Według autora "Spisu" głównym kryterium doboru książki jest jej wartość moralna. Ale "[...] pisma zawierające same morały lub pisma tendencyjnie wyznaniowe, tudzież takie, które wyobrażenie rozpalają, nie rozwijają, nie należą do bibliotek szkolnych ani ludowych". Autor odrzuca też książki, w których bo-

gactwa i zaszczyty uchodzą za konieczną nagrodę cnoty. Ponadto rozpatruje aspekty estetyczne utworów. Zgodnie z poleceniem C.K. Rady Szkolnej komisja przejrzała wówczas dzieła, które już od dawna znajdowały się w bibliotekach szkół ludowych, jak i te, które w trakcie pracy nad "Spisem" księgarze nadsyłałi do Cieszyńska /głównie Gebethner i Wolff z Warszawy, Zukerkandel ze Złoczowa oraz firmy poznańskie/.

²⁸ Sliwka zaleca do bibliotek szkolnych przeróbkę powieści Kraszewskiego "Lubonie", wydano ją w Poznaniu [b.r.w.] pt.: Ojciec Mateusz. Obrazek historyczny z czasów Mieczysława I". Nie notuje takiej przeróbki "Nowy Korbut". T.12. Kraków 1966. Oprac. S. Stupkiewicz, I. Sliwińska, W. Roszkowska-Sykałowa. Jest to więc przyczynek wzbogacający bibliografię prac Kraszewskiego.

²⁹ J. Sliwka: Książka do czytania ...; Kraszewski znalazł się w gronie innych potępionych autorów. Do zakazanych należały również:

- historyczne książki W. Anczyca, ponieważ zawierały krytyczne uwagi pod adresem dynastii Habsburgów i wytykały tchórzostwo cesarzowi Leopoldowi, a głównym bohaterem bitwy pod Wiedniem czyniły J. Sobieskiego,
- "Myszy króla Popiela" W. Przyborowskiego oraz
- "Bajki" J.Ch.Andersena, gdyż znieważona w nich została godność królewska,
- "Piosenki" P.J.Berangera, przełożone przez Rodocia, ponieważ miały na celu rozbudzenie ducha powstania 1831 roku i zachęcały do zrzucenia cara,
- "Wspomnienia o Józefie Pułaskim" K. Cieszkowskiego, za krytykę Rosji,

- "Poezje" F. Chaszczyńskiego, ponieważ rozpalają marzenia polityczne powstań 1791, 1848 i 1863 roku oraz opisywały Sybir,
- "Bolesław Chrobry" K. Szajnochy, gdyż uchylał tolerancji i podburzał do powstań,
- "Wzywanie do pokuty" Piotra Skargi, wydane w Paryżu, ponieważ przepowiedziało podział Polski,
- Opowiadania historyczne W. Przyborowskiego oraz W. Umińskiego, ponieważ szerzyły złą opinię o narodowości niemieckiej,
- bajki, w których porównywano Niemców do diabłów, a Lucyperra rysowano w kusym niemieckim stroju,
- "Z krzyżackich bojów" E. Zoriana, gdyż książka zawierała treści polityczne,
- "Pisma pomniejszych" W. Łozińskiego, ponieważ autor źle wyrażał się w nich o Austriakach,
- "Pamiętniki" J. Ch. Paska obrażały Moskali a o Szwedach mówiły, że to "pludraczy i gwałciciele pokoju",
- niektóre prace K. Miarki, ponieważ autor źle mówił o Moskalach i Austrii, obrażał husytów i luteran, szerzył antysemityzm,
- "Cudowna wyspa" J. Vernego, gdyż krytykowała kalwinów
- "Początki mitologii" i "Dzieje dra Fausta", to lektury niemoralne,
- "Czarnoksiężnik Twardowski", bo to "kłamstwo wierutne i zabobon" /z tej przyczyny zapewne nie polecano "Mistrza Twardowskiego" pióra Kraszewskiego/.

30 W publikacjach o Kraszewskim wielokrotnie powtarzano opinię, że dokładał on wszelkich starań, aby nie dawać władzom za-

borezym powodów do konfiskowania jego dzieł. Na indeksie były tylko jego prace wydane pod pseudonimem B.Bolesławity.

- ³¹ Książki te, jak już wspomniano, znajdowały się w bibliotekach tajnych organizacji uczniowskich oraz w bibliotekach szkół założonych i prowadzonych przez Macierz Szkolną dla Ks.Cieszyńskiego. Znaleźć je można było też w księgozbiorach organizowanych przez instytucje społeczne i polityczne nie podlegające władzom szkolnym.
- ³² Listy śląskie do Józefa Ignacego Kraszewskiego z lat 1846 - 1886. J.Pospiech. Opole 1966 s. 163. List opatrzony jest datą 29 VII 1879 r.
- ³³ "Nie stosujmy « Spisu » lektur Śliwki, sporządźmy swój własny spis" - postulował W.Gregor w artykule pt.: Młodzież i książka. "Miesięcznik Pedagogiczny" R.20:1910 nr 1.
- ³⁴ Regulamin i katalog Ruchomej Biblioteki dla Nauczycieli /Członków Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego/ w Księstwie Cieszyńskim. Kraków 1903. Podpis ręczny na okładce: Sekcja Cieszyńska rok 1903 część 1. Zbiory Muzeum w Cieszynie. W 1913 roku Polskie Towarzystwo Pedagogiczne miało już tu 9 kół filialnych, niektóre dorobiły się własnych bibliotek. Por. "Miesięcznik Pedagogiczny" R.23 : 1913 nr 5 s. 95. Nauczyciele zakładali też prywatne księgozbiory, nieraz bardzo cenne, np. Matula z Łyżbic miał unikatowy zbiór podręczników i silesiaców, zdeponowany obecnie w Muzeum Miejskim w Czeskim Cieszynie.
- ³⁵ Księgozbiór zawierał prace: Anczyca, Asnyka, Bałuckiego, Czajkowskiego, Goszczyńskiego, Gruszeckiego, Jeża, Kaczkow-

skiego, Kondratowicza, Konopnickiej, Korzeniowskiego, Krasin-
skiego, Kraszewskiego, Lama, Lenartowicza, Łozińskich, Miciń-
skiego, Orzeszkowej, Orkana, Paska, /jedyna pozycja z literatu-
ry staropolskiej/, Prusa, Reymonta, Rodziewiczówny, Rzewuskie-
go, Sienkiewicza, Sieroszewskiego, Słowackiego, Tetmajera,
Ujejskiego i Żeromskiego.

36 Było to wydanie zbiorowe: Wybór pism J.I. Kraszewskiego. War-
szawa 1884-1895. Biblioteka Najcenniejszych Utworów Literatu-
ry Europejskiej. Oddział I-IV.

37 Część 1 rozprawy pt.: Utwory J.I. Kraszewskiego w bibliotekach
towarzystw i związków politycznych Śląska Cieszyńskiego
/1848-1920/. W: "Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej"
R.18 : 1973 druk 1975 s.41-66; część 2 pt.: Utwory J.I. Kra-
szewskiego w bibliotekach prywatnych oraz związków młodzieżo-
wych Śląska Cieszyńskiego /1800-1922/. Tamże R.19:1974 druk
1976 s.45-77.

38 "Gwiazdka Cieszyńska" 1901 nr 54 s.125. Wiersz ten jest ano-
nimowy. Autorstwo ustalono na podstawie egzemplarza zbioru
wierszy P.Paryłaka: Z górnych chwil życia. Poezje. Kraków
1906. Rzadki dziś ten druk autorka odnalazła w Bibliotece
Bonifratrów w Cieszynie.

39 Autorka rozprawy odtworzyła w całości lub częściowo księgo-
zbiory 25 bibliotek różnego typu, funkcjonujących na Śląsku
Cieszyńskim do chwili ustalenia granic państwowych po zakoń-
czeniu I wojny światowej.

Aneks

Wykaz prac J.I. Kraszewskiego znajdujących się w bibliotekach szkolnych Śląska Cieszyńskiego /do 1920 r./

W wykazie zamieszczono utwory wydane pod nazwiskiem autora oraz pod pseudonimem "Bolesław Bolesławita".

Wykaz uwzględnia wyłącznie pierwszy człon tytułów.

Zastosowane skróty:

Ew. Szk. Lud.	- Ewangelicka Szkoła Ludowa
Ciesz.	- Cieszyn
Gimn. Pol.	- Gimnazjum Polskie
Orł.	- Orłowa
Szk. Handl.	- Szkoła Handlowa
Spis	- J. Śliwka: Spis książek poleconych i zakazanych przez Wysoką C.K. Radę Szkolną Krajową, Cieszyn 1899
Ruch. Bibl.	- Ruchoma Biblioteka dla Nauczycieli
zal.	- zaleca
zabr.	- zabrania
Wyd. [?]	- oznacza, że w spisach brak informa- cji na temat roku wydania książki znajdującej się w danej bibliotece.
Ada. Warszawa 1885.	Spis zal.
Bajeczki. Lwów 1909.	Gimn. Pol. Ciesz.
Bezimienna. Kraków 1904.	Gimn. Pol. Ciesz.
Lwów 1869.	Gimn. Pol. Orł.
Boleszoyce. Lwów 1876.	Spis zal.
Wyd. [?]	Szk. Handl. Ciesz.

Boża czeladka. Lwów 1874.	Gimn.Pol.Ciesz.
Warszawa 1886.	Ruch.Bibl.
Bracia zmartwychwstańcy. Wyd. [?].	Szk.Handl.Ciesz.
Budnik. Warszawa 1884.	Ruch. Bibl.
Brody 1902.	Gimn.Pol.Ciesz.
Było ich dwoje. Wyd. [?].	Spis zal.
Chata za wsią. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Caprea i Roma. Warszawa 1887.	Ruch.Bibl.
Choroby wieku. Lwów 1874.	Gimn.Pol.Ciesz.
Czercza mogiła. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Dwa bogi. Mińsk 1881.	Gimn.Pol.Ciesz.; Spis zal.
Dwa światy. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Warszawa 1885.	Ruch.Bibl.
Dziecię Starego Miasta.Kraków 1898.	Spis zabr.; Szkoła Handl.Ciesz.
Dziennik Serafiny. Lwów 1876.	Spis zabr.
Emisariusz. Lwów 1869.	Gimn.Pol.Orł.
Historia kołka w płocie.Wilno 1860.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Hybrydy. Lwów 1869.	Gimn.Pol.Orł.
Jaryna. Lwów 1869.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Lwów 1875.	Gimn.Pol.Ciesz.
Warszawa 1884.	Ruch.Bibl.; Spis zal.
Jermola. Lwów 1873.	Gimn.Pol.Ciesz.
Warszawa 1884.	Ruch.Bibl.; Spis zal.
Klin klinem. Warszawa 1885.	Spis zal.
Kochajmy się. Drezno 1870.	Spis zal.
Kordecki. Wyd. [?].	Gimn.Pol.Ciesz.; Ruch.Bibl.
Krzyżacy. Warszawa 1882.	Gimn.Pol.Ciesz.
Latarnia czarnoksiężska. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Łubonie./W przeróbce S.W./Poznań b.r.	Spis zal.

Lądowa pieczara. Wilno 1872.	Ew.Szk.Lud.Ustroń
Warszawa 1884.	Ruch.Bibl.
Małeparta. Lwów 1874.	Gimn.Pol.Ciesz.
Masław. Wyd. [?].	Szk.Handl.Ciesz.
Metamorfozy. Wilno 1859.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Mistrz Twardowski. Wyd. [?].	Gimn.Pol.Ciesz.
	Szk.Handl.Ciesz.
Moskal. Lipsk 1865.	Gimn.Pol.Ciesz.
My i oni. Poznań 1865.	Gimn.Pol.Orł.; Spis zabr.
Na królewskim dworze. Wyd. [?].	Szk.Handl.Ciesz.
Na tułactwie. Warszawa 1882.	Spis zal.
Warszawa 1898.	Szk.Handl.Ciesz.
Nad modrym Dunajem. Lwów 1876.	Gimn.Pol.Orł.
Nad Spreą. Poznań 1874.	Gimn.Pol.Orł.
Niebieskie migdały. Warszawa 1885.	Spis zal.
Od kolebki do mogiły. Warszawa 1883.	Spis zal.
Omnibus. Poznań 1869.	Gimn.Pol.Orł.
O pracy. Warszawa 1862.	Ew.Szk.Lud.Ciesz.
Paryż 1863.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Ostap Bondarczuk. Lwów 1869.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Warszawa 1884.	Ruch. Bibl.
Ostatni z Siekierzyńskich.	
Warszawa 1885.	Ruch.Bibl.
Pamiętnik panicza. Lwów 1875.	Spis zal.
Pamiętniki nieznanego. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Para czerwona. Lipsk 1865.	Gimn.Pol.Orł.
Podróż króla Stanisława Augusta.	
Wilno 1860.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Podróż do miasteczka. Lwów 1874.	Gimn.Pol.Ciesz.

Podróże i poselstwa. /Praca edytorska/ Kraków 1860.	Gimn.Pol.Ciesz.
Poeta i świat. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Powieść bez tytułu. Lwów 1872.	Gimn.Pol.Ciesz.
Powrót do gniazda. Złoczów 1895.	Gimn.Pol.Ciesz.;Spis zabr.
Przed burzą. Poznań 1876.	Gimn.Pol.Orł.
Rachunki z r. 1866. Poznań 1867.	Gimn.Pol.Ciesz.
Rachunki z r. 1866,1867,1868,1869. Poznań 1867-1870.	Gimn.Pol.Orł.
Ramułtowie. Warszawa 1881.	Spis zal.
Rzym za Nerona. Warszawa 1887.	Ruch.Bibl.
Stara baśń. Wyd. [?].	Gimn.Pol.Ciesz.
Świat i ziemia. Paryż 1863. Warszawa 1862.	Ew.Szk.Lud.Wisła; Ew.Szk.Lud.Ustroń Ew.Szk.Lud.Ciesz.;Spis zabr.
Szaławiła. Toruń 1870.	Gimn.Pol.Orł.
Szalona. Warszawa 1886.	Ruch.Bibl.
Szpieg. Poznań 1864.	Gimn.Pol.Orł.
przekł.czeski Praga 1873.	"
przekł.niem. Drezno 1864.	"
Stuttgart 1864.	"
Tomko Prawdzic. Lwów 1850.	Ew.Szk.Lud.Wisła
Tułacze. Wyd. [?].	Ruch.Bibl.
Ułana. Warszawa 1884.	Ruch.Bibl.
Waligóra. Wyd. [?].	Gimn.Pol.Ciesz.
Zagadki. Poznań 1873.	Gimn.Pol.Orł.
Złote jabłko. Lwów 1873.	Gimn.Pol.Ciesz.
Zygmuntowskie czasy. /W przeróbce Or-Ota/. Kraków 1913.	Gimn.Pol.Ciesz.

Prace o Kraszewskim:

A.Borucki: Józef Ignacy Kraszewski.

Cieszyn 1888.

Spis. zal.

B.Janowski: O sławnym pisarzu J.I.

Kraszewskim, założycielu

Macierzy Szkolnej. Wyd. [?].

Spis. zal.